

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ПІДХОДИ, ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА**Чумакова А. А., аспірант***Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна*

annaodag@yandex.ru

Ключові слова:

емоційна культура, підходи, визначення, структура, педагогічні дослідження.

У статті розглянуто емоційну культуру як педагогічний феномен: підходи до визначення поняття та її структури. Актуальність обумовлено наявністю в науково-теоретичній літературі та педагогічній практиці багатьох різних думок, поглядів та переконань щодо цього питання. Нами визначено найсуттєвіші підходи, які впливають на визначення поняття емоційної культури особистості: особистісний та діяльнісний. Позначено, що змістовно емоційна культура розглядається як цілісна система із багатьма складовими. Їх кількість, якість та ієрархічна послідовність визначається науковцями залежно від пріоритетів дослідження, аспекту, мети та завдань. При цьому наголошується, що кожна складова, маючи власну спрямованість та специфіку, обов'язково співвідноситься і взаємодіє з усіма іншими, втілюючи багатогранність та багатовекторність діади «людина – емоції».

**EMOTIONAL CULTURE AS A PEDAGOGICAL PHENOMENON:
APPROACHES, CONCEPTS, ATRUCTURE****Chumakova A. A., Postgraduate student***Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, Ukraine*

annaodag@yandex.ru

Keywords:

emotional culture, approaches, definition, structure, pedagogical research.

The article considers emotional culture as a pedagogical phenomenon: approaches, concept and structure. In modern science, when studying the emotional component of personality culture, the concepts of “culture of feelings”, “culture of emotions” and “emotional culture” are simultaneously used. In the scientific-theoretical literature and pedagogical practice, there are many different opinions, ideas and theories on this issue. The simultaneous use of several concepts in scientific papers indicates active research. The relevance of the work is dictated by the need to analyse and systematize scientific research. We have identified the most important approaches that influence the definition of the notion “emotional culture” of an individual: personal and active. The article defines that emotional culture is defined as an integral system with many components. The list of components includes: self-regulation, endurance, adequate expression of one's feelings, adequate response to the emotions and feelings of others, empathy, reflection, and others. The number of components, their quality, hierarchy depends on the priorities of the research, the aspect, the purpose and tasks. At the same time, it is indicated that each component has its own direction and specificity, and it is necessary to relate the interaction with others, demonstrating the versatility and multi-vector nature of the man-emotions dyad.

Постановка проблеми

Соціально-педагогічна й педагогічна практика свідчить, що на сьогодні гостро постає питання щодо формування та виховання в підростаючого покоління й молодших школярів зокрема навичок вирішення міжособистісних конфліктів; позитивного світосприйняття; подолання емоційного негативу; уміння адекватно проявляти почуття та емоції; приводити власну поведінку у відповідність до загальноприйнятих норм й стандартів тощо. Серед головних чинників виникнення зазначених проблем визначаються як бурний розвиток інформаційних технологій, так і відсутність системної виховної роботи щодо формування загальної культури особистості в онтогенезі, зокрема її емоційної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Емоції людини, як суб'єктивні переживання, протягом багатьох століть визначалися одним із найважливіших й найзначніших феноменів її внутрішнього життя. Особистості емоційно-почуттєвої сфери привертала до себе увагу представників різних наукових шкіл, напрямів, фахів, галузей. Так, культурологічний, соціально-культурологічний аспекти емоцій людини розглядали Н. Багдасарова, Н. Гвоздецька, К. Гірцик, П. Клобуков, Д. Мацумото, Л. Февр, В. Шаховський, Н. Еліас та ін. Фахівці поступово довели залежність емоцій від культури, суспільства, історичного періоду та інших змінних. Так, Н. Еліас, визначав емоцію як поєднання та взаємозв'язок індивідуального та соціального, як те, що формується під впливом різних

членів колективу один на одного. За Л. Февром, «емоції народжуються... під впливом подій, які тільки її стосуються, ... Однак їх прояв є результатом схожих й одночасних реакцій на потрясіння, викликані подібними ситуаціями та контактами» [13, с. 111].

Психологічний, соціально-психологічний, соціально-адаптаційний аспекти культури емоцій і почуттів вивчали Б. Ананьєв, Л. Божович, В. Вілюнас, Л. Виготський, І. Джидар'ян, Б. Додонов, А. Дусавицький, К. Ізард, О. Лук, С. Рубінштейн, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.

О. Лук, досліджуючи соціально-психологічний аспект емоційного життя людини в онтогенезі, довів, що його результативність безпосередньо залежить від діапазону емоційних переживань - чим більш різноманітний власний емоційний досвід, тим легше уявити, зрозуміти душевний стан іншого, «увійти в нього», що, на переконання вченого, і є «справжнім критерієм культури почуттів». Тобто саме власний різноманітний емоційний досвід особистості є фундаментом для оптимізації відносин з оточуючими. За О. Луком, культура почуттів включає вміння управляти власними почуттями. Автор наголошує, що «справжній вияв високої культури почуттів» це «опанування свого обурення» [5, с. 173].

С. Рубінштейн, наголошуючи провідну роль почуттів та емоцій у житті людини як соціальної істоти, писав: «... в почуттях у формі безпосереднього переживання виражаються всі її установки, включаючи і світоглядні, ідеологічні, всі її ставлення до світу та передусім до інших людей» [9, с. 207]. Науковець визначав почуття й емоційні реакції людини продуктом її культурно-історичного розвитку.

Педагогічний аспект емоції людини в онтогенезі, питання щодо нормативної емоційної поведінки, виховання та формування емоційної культури дитини, цікавили як зарубіжних філософів та педагогів-класиків (Я. Каменський, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Гербарт та ін.), так і вітчизняних фахівців та провідних діячів (Г. Ващенко, І. Вишенський, А. Духнович, Я. Козельський, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.). Однак, незважаючи на велику увагу та тривалий термін вивчення цієї проблеми, на сьогодні в педагогічних дослідженнях немає одностайної думки щодо визначення емоційної культури особистості, зокрема емоційної культури молодших школярів, та її структури.

Отже, **мета** роботи – розглянути емоційну культуру як педагогічний феномен, а саме: з'ясувати зміст поняття, підходи до її визначення та структури.

Виклад основного матеріалу

Сучасна наукова думка щодо емоційної складової культури особистості демонструє приклади впровадження понять «культура почуттів», «культура емоцій», «емоційна культура».

Так, дослідники Т. Єгорова, Є. Верещагіна, Л. Іткіна, О. Колядінцева, О. Холостова, Я. Шмельова та ін. наводять поняття «культура емоцій». О. Колядінцева, обґрунтовуючи власну думку щодо використання

саме цього поняття, розглядає «культуру емоцій» більш масштабно порівняно із «емоційною культурою», у співвідношенні «ціле – частина». Автор надає визначення «культури емоцій» як цілісного динамічного особистісного утворення, де ціле є не лише сумою окремих частин, а частина за межами цілого має іншу характеристику, ніж у його структурі, тобто частина розглядається як визначення виключного, індивідуального. Ми не поділяємо думку О. Колядінцевої щодо ієрархії «культури емоцій» та «емоційної культури» людини. Понятійний конструкт «емоційна культура» містить два взаємозалежних поняття «емоції» та «культура». На нашу думку, його змістовний центр міститься у слові «культура». Саме воно окреслює межі цікавої для індивідуума емоційної реальності, якості і форму емоційного життя людини, при цьому поняття «емоції» віддзеркалює зміст окремого виду культури, конкретизує склад сегмента культурної діяльності, який ми досліджуємо.

Науковці Б. Ананьєв, М. Бахтіна, В. Бачинін, М. Бердяєв, Л. Божович, В. Вілюнас, Л. Виготський, І. Джидар'ян, Б. Додонов, О. Дусавицький, К. Ізард, Г. Костюк, Н. Крилова, Д. Ліхачов, О. Лук, С. Рубінштейн, Б. Теплов, В. Толстих, Г. Сковорода, П. Флоренський, П. Юркевич, П. Якобсон та ін. наводять поняття «культура почуттів» та «емоційна культура» як тотожні.

На думку фахівців, почуття є продуктом життєвого, суспільного досвіду особистості, її спілкування та виховання. Тому культура почуттів – ступінь суспільної розвиненості почуттів, емоційного нахнення людини. Вона демонструє емоційне відношення індивідуума до різних сторін буття суспільства – до оточуючих, до себе, до окремих явищ у державі, до суспільства загалом тощо. Так, науковці Т. Антоненко, В. Бачинін, Н. Крилова, В. Толстих, розглядаючи поняття «культура почуттів», вказують на те, що:

- у культурі виявлення почуттів, [...], знаходить наочний прояв ідейний й моральний зв'язок особистості із суспільством, з іншими людьми [12];
- культура почуттів відбиває розвиток і гуманістичну спрямованість емоційної сфери особистості, визначає емоційну насиченість її поведінки й діяльності [3];
- культура почуттів виявляється не тільки в емоційній відкритості, доброзичливій прихильності до інших людей і готовності взяти участь у їхній долі, а й у здатності негативно реагувати на будь-які прояви зла та несправедливості [2];
- культура почуттів, відображає духовність, духовну культуру особистості, її інтелігентність [1];

Одночасне використання двох понять у роботах науковців з певної проблеми свідчить про активні пошуки дослідників та відсутність одностайної думки щодо кінцевого результату в цьому питанні.

Вважається, що термін «емоційна культура» вперше було запропоновано П. Якобсоном, який у роботі «Емоційне життя школярів» писав: «Коли мова йде про повноцінний розвиток особистості, важливо

домагатися, щоб школяр став людиною емоційно зрілою, емоційно культурною. Емоційна культура є комплексом явищ, які представляють розвиток і вдосконалення якостей емоційного життя, обмежено виявлених на більш ранньому віковому ступені» [14, с. 45]. За П. Якобсоном емоційна культура має обов'язково містити: емоційну чутливість до більшості явищ, які відбуваються в суспільному житті, у сфері мистецтва, до проявів творчості, до світу моральних цінностей; розвинуту здатність розуміти, поважати й цінувати почуття інших людей, виявляти до них увагу; розвинуту здатність до співпереживання до почуттів інших людей, до переживань героїв творів літератури й мистецтва; уміння ділити свої переживання з близькими; почуття відповідальності за свої переживання перед собою й оточуючими; уміння демонструвати власні почуття оточуючим у загальноохвалювальній та прийнятній формі.

Великого значення щодо виховання емоційної культури дітей та юнацтва надавав В. Сухомлинський [11]. Обґрунтовуючи власну думку, він указував, що емоційна культура особистості не розвивається сама по собі, вона змінюється під впливом діяльності, інтересів, установок тощо. Як певний підсумок емоційної вихованості в процесі розвитку, вона має особливості, пов'язані із віком, умовами виховання й навчання. Визначаючи емоційну культуру дитини як складне динамічне утворення, якість, яка виявляється в здатності особистості емоційно відгукуватися на інтелектуальні, морально-естетичні вияви життєдіяльності, у потребі творення та перетворення навколишньої дійсності та мистецтва, педагог-класик уважав, що здатність відчувати відтінки думок і почуттів людей формується в учнів тоді, коли вони починають відчувати гру слів, їх внутрішнє змістовне багатство, емоційне забарвлення тощо. В. Сухомлинський визначав виховання емоційної культури як необхідну складову в процесі формування морально-етичних норм особистості в онтогенезі: «Від культури слова до емоційної культури, від емоційної культури до культури моральних почуттів і моральних відносин – такий шлях до гармонії знань і моральності» [11, с. 215]. На його переконання, емоційна культура - це певна система, яка поєднує в собі контролюючу й коригуючу функції управління внутрішнім світом, поведінкою, вчинками, ставленням до природи, людей, мистецтва, в основі яких лежать емоційний відгук, сенсорна культура, емоційно-естетичні переживання, потреба у творчості тощо. У цьому контексті до її змісту фахівець включав емоційну сприйнятливості до світоглядних та моральних ідей, принципів, істин, культуру відчуттів та сприйняття, культуру слова та емоційних станів.

На думку Н. Рачковської, Г. Ястребової та ін., сьогодні на рівні повсякденної професійно-педагогічної лексики поняття «емоційна культура» використовується дуже рідко. Автори пояснюють цей факт загальною технократичною орієнтацією педагогіки загалом, і звертають увагу на те, що

цілеспрямована робота щодо формування та виховання емоційної культури суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу практично на всіх рівнях не визначалась навіть як загальнотеоретична проблема. На їхнє переконання, зараз ситуація змінюється.

Сучасні наукові дослідження за підходами щодо вивчення емоційної культури людини в онтогенезі, й молодшого школяра зокрема, можна поділити на особистісний та діяльнісний.

Представники першого (О. Кулєва, Г. Могілей, Н. Рачковська, І. Самарокова, Л. Страхова, Г. Ястребова та ін.) розглядають «емоційну культуру», насамперед як цілісне особистісне утворення. Маючи однаковий підхід щодо дефініції об'єкта дослідження, науковці по різному визначають його структуру.

Так, І. Самарокова, Г. Ястребова та ін. у структурній ієрархії емоційної культури індивідуума перше місце закріплюють за мотивацією. Зокрема, І. Самарокова вказує, що мотиваційний компонент є головним щодо інших, тому що містить інтегруючу систему особистісних мотивів та потреб, ціннісних орієнтацій, а головне, віддзеркалює психологічну установку індивідуума на розвиток емоційної культури як особистісно-необхідну і, отже, свідомо прийняте або сформоване переконання.

Науковці І. Анненкова, І. Могілей, В. Семке, Д. Соколова та ін. провідними компонентами емоційної культури визначають здатність до самоуправління та саморегуляції. І. Анненкова, обґрунтовуючи власну думку, вказує, що емоційна культура саме як цілісна сукупність соціальних якостей, які набули ціннісної спрямованості, системності, здатності до самоуправління й саморегуляції, створює умови щодо адекватного усвідомлення власних переживань, об'єктивної оцінки емоційної поведінки на відповідність особистісним й професійним потребам тощо. За В. Семке, емоційна культура має обов'язково містити здатність чекати, виявляти витримку, уміння відмовлятися від власних бажань, які йдуть у протиріччя з інтересами оточуючих тощо. Фахівець зазначав: «Важливо так формувати своє емоційне життя, щоб поява негативних переживань відразу супроводжувалася формуванням позитивних почуттів, оптимістичної установи, яка мов би нейтралізує із самого початку розслаблюючий імпульс» [10, с. 192]. Д. Соколова, визначаючи емоційну культуру як певний рівень психологічного розвитку, що забезпечує здатність особистості адекватно проявляти власні емоції та реагувати на емоції інших, управляти емоційним станом і емоційними реакціями на зовнішні та внутрішні дії, регулювати процеси витрати нервової енергії, акцентувала увагу на необхідності формування навичок щодо емоційної регуляції діяльності, емоційного контролю та самоосічки, налагодження емоційного контакту із забезпеченням позитивних емоцій без провокування емоційних зривів однолітків й дорослих тощо.

Дослідники В. Поплужний, Г. Потиліко, Л. Сбітнева та ін. наголошують на актуальності емпатії для

емоційної вихованої людини. Так, Г. Потиліко, визначаючи емоційну культуру важливою складовою культури етичного мислення, визначає її як розвинуту «здатність особистості до співчутливості, жалю, співпереживання, це чуйність до душевного стану іншої людини і відповідна реакція на цей стан» [7, с. 16]. В. Поплужний досліджує феномен емоційної культури порівняно з емоційною вихованістю. Автор вважає, що ці поняття не є тотожними, оскільки перше відображає міру вдосконалення, яку досягнуто у сфері емоцій та почуттів в онтогенезі (перетворення разом із зміною потреб, інтересів, установок тощо), а друге позначає відповідність рівня сформованості емоційної сфери віковим можливостям. За В. Поплужним, емоційна культура як складне динамічне утворення з багатою емотивністю (великою кількістю різних переживань, емоційних відгуків, почуттів, їхніх відтінків; розвинутою здатністю усвідомлювати свої почуття, свою власну емоційну поведінку; розуміти почуття інших людей і нести відповідальність за свої почуття; безліч способів емоційного реагування) має основним компонентом емпатію, почуття поваги, дружби, любові.

Представниками діяльнісного підходу щодо визначення емоційної культури людини в онтогенезі та її структури у педагогіці є Н. Єлісеєва, М. Коробіцина, М. Кряхтунов, М. Саутенкова, Л. Сбітєва, І. Сілютина, Н. Рачковська та ін. Вивчаючи цей феномен, науковці зосереджують увагу на необхідності емоційної регуляції певної діяльності (професійної, катарсичної, творчої тощо) з обов'язковим контролем й самооцінкою. Так, М. Саутенкова, розглядаючи соціально-педагогічний та психологічний аспекти цієї проблеми, визначає емоційну культуру як інтегративну якість фахівця, яка формується в послідовності: культура - професійна культура - психологічна культура - емоційна культура. За М. Саутенковою, емоційна культура включає в себе як результати діяльності, так і здібності та нахили людини, які реалізовано через діяльність. На думку дослідниці, як інтегративне явище вона охоплює усе, що створює індивідуум, а як інтегративно-динамічна особистісна якість вона віддзеркалює спроможність особистості успішно реалізовувати себе в професійно-емоційних ситуаціях.

Н. Рачковська, поширюючи розуміння феномена емоційної культури, розглядає її як модифікацію загальної професійно-педагогічної діяльності з такими змістовно-структурними компонентами:

1. аксіологічний - прийняття вчителем цінності емоційних станів та проявів учня, орієнтир на створення умов щодо повноцінного життя школяра;
2. когнітивний – наявність знань про емоційні аспекти педагогічного процесу та сам феномен емоцій; про засоби регулювання власного емоційного стану тощо;
3. дієво-практичний – наявність у особистості здібності до адекватної перцепції і інтерпретації емоційних проявів іншого, навичок регулювати власні емоційні стани та прояви, уміння

встановлювати емоційні контакти, впливати на емоційний фон педагогічної взаємодії тощо;

4. багатство та різноманіття емоційної сфери особистості.

Л. Соколова пов'язує продуктивність життєдіяльності індивідуума із емоційно прийнятими цілями діяльності. Спираючись на положення, що емоції – це реакція на події в макро- та мікросоціумі, автор наголошує важливість триади «сприйняття – осмислення – почуття» та акцентує на тому, що саме настрої й відповідні переживання забезпечують характер емоційних реакцій особистості на зовнішні впливи. За Л. Соколовою, виключно характер зв'язків між відчуттями, сприйняттям та осмисленням емоційного стану (власного, оточуючих), емоційні реакції на зовнішні події складають сутність емоційної культури людини, і саме вони мають бути об'єктом педагогічного впливу з метою формування та виховання. Дослідниця пов'язує формування емоційної культури із набуттям певної системи знань про суть емоцій, специфічні особливості емоційної сфери людини, способи формування умінь щодо управління ними й накопичення певного емоційного досвіду.

На переконання Н. Крилової, рівень емоційної культури особистості безпосередньо корелює із системою соціальних почуттів, яка формується на базі переживань процесів діяльності й поведінки, та реалізується через емоційну активність [3]. Автор вважає, що структура емоційної культури має містити не лише почуття, а й знання та інтереси, переконання й потреби, уміння й здібності до діяльності та спілкування.

Серед наукових досліджень щодо емоційної культури особистості в онтогенезі окреме місце посідають роботи, у яких розглянуто процес її формування та виховання засобами мистецтва. Виховний потенціал мистецтва загалом й музики зокрема щодо формування та виховання емоційної складової культури людини доведено в роботах науковців та провідних діячів різних часів (Аристотель, Є. Артунова, Л. Виготський, Конфуцій, Д. Кабалевський, Я. Каменський, А. Леонтьєв, М. Лісіна, К. Орф, Л. Піменова, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Б. Теплов, Л. Толстой, К. Ушинський та ін.). Так А. Леонтьєв розглядав твори мистецтва й музики зокрема як ідеальний продукт людської діяльності, який пов'язано із пізнанням світу в почуттєвих образах. Б. Теплов вказував, що музичне переживання за своєю сутністю є емоційним. За Б. Тепловим, музика є емоційним утіленням думок, тому саме в музичній творчості емоції і розум об'єднуються та гармонізуються, і саме музичне мистецтво є найбільш ефективним у впливі на розвиток емоційної культури особистості. Фахівці визначали емоції, навіяні мистецтвом, як найбільш високі та складні, як ті, що демонструють рівень та характер духовного життя людини, впливають на її поведінку, формують світогляд та світосприйняття тощо. Саме як частину духовної культури, яка виявляється в здатності особистості емоційно відгукуватися

на інтелектуальні, морально-етичні вияви її життєдіяльності, у потребі творчого творення та перетворення навколишньої дійсності та мистецтва, розглядає емоційну культуру Л. Сбітнева, яка вважає, що домінуючими ознаками емоційно культурної особистості є спроможність на емоційний відгук, емоційно-естетичне сприйняття та переживання, потреба в творчому творенні синтетичного музично-поетичного художнього образу. При цьому співпереживання уявному герою, як специфічна художня емоція, має узагальнений характер, але вона допомагає піднятися над власною буденною практикою та емоціями повсякдення.

І. Сілютіна, вивчаючи формування емоційної культури студентів педагогічного училища засобами мистецтва, розглядає емоційну культуру майбутнього вчителя як систему ціннісно-теоретичної, потребнісно-мотиваційної, емоційно-вольової та операційно-практичної оснащеності особистості з метою успішного здійснення катарсичної діяльності.

Думку щодо необхідності розподілу всіх емоцій людини на «художні» («катарсичні») та «буденні, повсякденні» («життєві») свого часу обґрунтував С. Раппопорт, який стверджував, що співпереживання художньому образу принципово відрізняється від звичних життєвих почуттів. Головна різниця – це фіктивний, навмисний характер катарсису, можливість контролю, планування та передбачення такого впливу. У роботі «Мистецтво і емоції» автор пише, що такий розподіл є необхідним, тому що навіть найбільш негативні емоції, якщо піднесуться на рівень художніх, привносять позитивний ефект [8].

Л. Коваль проблему формування емоційної культури школярів засобами музичного мистецтва розглядає як початковий етап спілкування особистості із мистецтвом протягом життя. На її думку, яскраво виражені почуття (радість, задоволення, захоплення, хвилювання) від прослуховування улюбленої музики створюють певну емоційно-музичну палітру та формують певний емоційний досвід. Тобто художнє співпереживання зараз і тут – це певна першооснова емоційних новоутворень у подальшому. Вона виникає мовби автономно, але залежить насамперед від змістовного наповнення музичного твору, досконалості його художньої форми тощо. Згодом набуті уявлення та відчуття можуть бути перенесені і на теоретичне осмислення дійсності інших видів мистецтва.

Підтримуючи та продовжуючи думку фахівців щодо великого потенціалу музичного мистецтва як засобу виховання емоційної культури людини в онтогенезі й молодших школярів зокрема, ми маємо зазначити, що музичне мистецтво є формою суспільної свідомості та звуко-символічним утіленням діади «людина – емоції». При цьому музика, як продукт діяльності, не обов'язково має втілювати художньо-естетичні цінності або бути музичним твором за формою та змістом. Для музичної діяльності не є обов'язковим володіння музичним інструментом або наявність спеціальних здібностей (музичний слух, чисте інтонування, почуття ритму тощо) у

індивідуума. Спів, рухи під музику, прослуховування музичних творів або уривків тощо, коли людина залишається на одинці із собою, є проявом її внутрішнього стану, її настрою. У горі ми не будемо співати веселі пісні, на весіллі рухатися під траурний марш. Однак феномен музики в тому, що вона впливає на наші почуття та настрої, допомагає перебороти негативні емоції. У цьому посідає її терапевтичний потенціал – звільнити, очистити людину від емоційного негативу, але за умови, що індивідуум знає про музикотерапію та вміє її використовувати.

Важливо, що музикотерапія не потребує спеціальних пристроїв та механізмів. Ми завжди можемо заспівати вголос або всередині себе, почати рухатися у визначеному нами темпі – повільно або швидко, гучно тупотяти або навшпиньках тощо. Музика через спів, рухи під музику, обраний для прослуховування музичний твір може допомогти людині й учню молодших класів зокрема усвідомити, зрозуміти й виразити внутрішнє, іноді приховане від сторонніх, самопочуття, а також успішно продемонструвати власні емоції, відчуття, настрої (радість, веселощі, бадьорість, сум, ніжність, смуток, страх, самотність, тривога, закоханість тощо); інтелектуальні та вольові якості (упевненість, рішучість, енергійність, стриманість, наполегливість, замисленість, інертність, легковажність, серйозність тощо); властивості, притаманні багатьом явищам дійсності (сила, легкість, тривалість, спрямованість, широта, напруженість, просторовість тощо).

Цінність музики полягає в можливості сприймати, описувати власний емоційний стан, рефлексувати без посередництва слів. Природність, щирість, емоційність дитини – ось те, що здатне «розкрити» її, не ставлячи перед нею завдання висловлювати думки та почуття словами, а тим самим не тиснути на неї, вимагати того, що їй не до вподоби.

Науковцями (С. Раппопорт, О. Рудницька, Г. Локарева та ін.) доведено, що під час прослуховування музичного твору відбувається музична комунікація, що складається з трьох етапів, а саме: передкомунікативний (психологічна установка, спрямованість уваги на певні моменти), комунікативно-інтерактивний (безпосереднє прослуховування музичного твору та його вплив на свідомість, підсвідомість, емоційно-почуттєву сферу), посткомунікативний (зворотній зв'язок як вербалізація отриманих вражень, відчуттів, почуттів). Комунікативно-інтерактивний етап супроводжується емоційно-енергетичним реагуванням на почутий матеріал, що спрямовано на досягнення катарсису (очищення від травматичних переживань). У процесі всіх трьох етапів відбувається психолого-педагогічна регуляція, яка знижує нервово-психічне напруження або активізує емоційний стан слухача.

Розглянуті елементи музичної діяльності як засобу впливу на емоційну сферу дитини, зокрема з метою виховання її емоційної культури, у своїй сукупності та логічній послідовності складають механізм функціонування музики в будь-якому освітньому закладі, Їх діапазон залежить від запиту й соціальної

потреби дитини в результаті, який може бути отримано в навчально-виховному процесі на рівні підвищення розвивальних та виховних показників.

Спираючись на матеріали наукових напрацювань у контексті нашого дослідження, ми визначаємо емоційну культуру молодших школярів як динамічне, інтегративне, особистісне утворення, яке забезпечує свідому реалізацію соціально схвальної, адекватної емоційної поведінки з метою оптимізації соціальної комунікації та взаємодії, де:

- динамічне – таке, що активно діє, розвивається, змінюється;
- інтегративне – (від лат. *integratio* — відбудування, поповнення, від *integer* — цілий) об'єднує частини у ціле, доповнює ціле одиничним, окремим;
- особистісне утворення – таке, що є характерним для окремого індивідуума;
- свідомо реалізація – застосування, використання із усвідомленням причин та наслідків власних дій;
- соціально схвалювана – така, що позитивно оцінюється макро- й мікросоціумом;
- адекватна – (від лат. *adaequatus* — прирівняний) відповідна, вірна, така, що співпадає із очікуваннями, прогнозами;
- оптимізація соціальної комунікації та взаємодії – (від лат. *optimus* — найліпший, від лат. *communicatio, communico* — роблю загальним, пов'язую, спілкуюсь, передаю) з метою отримання найліпшого результату із багатьох під час спілкування та спільної діяльності.

Керуючись визначенням «емоційної культури» та психолого-педагогічними особливостями учнів молодших класів, ми виділяємо такі структурні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, оцінно-регулятивний, діяльнісно-поведінковий, за допомогою яких, на нашу думку, можна найбільш чітко дослідити процес та результат педагогічного впливу з метою виховання емоційної культури молодших школярів.

Висновки та перспективи дослідження

Отже, нами було розглянуто підходи до визначення поняття «емоційна культура» та її структури у педагогічних дослідженнях.

За результатами наукових напрацювань можна зробити висновок, що вчені розглядають емоційну культуру як частину загальної культури. У більшості випадків емоційна культура особистості в онтогенезі визначається як інтегративна сукупність якостей, але подані фахівцями визначення ґрунтуються на сумарному підході до розкриття її змісту та довільному виділенні структурних компонентів. Серед науковців немає одностайної думки як до визначення поняття «емоційна культура» так і до кількості та якості її структурних компонентів, зокрема до неї включають: комунікативні вміння; уміння керувати емоційними станами й емоційними реакціями; емпатію; уміння емоційної регуляції діяльності; знання про суть, значення, роль емоцій у житті людини; знання щодо діапазону та спрямованості емоційних реакцій людини; знання про шляхи та засоби збагачення емоційної сфери й управління емоціями; катарсичні емоції тощо.

Література

1. Анненкова І. Критерії сформованості саморегулюючого компонента емоційної культури вчителя. URL: : http://lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/19_2/27_annenkova.pdf
2. Бачинин В. А. Духовная культура личности : философский очерк. Москва : Политиздат, 1986. 111 с.
3. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста. Москва : Высшая школа, 1990. 142 с.
4. Локарева Г. В. Художньо-естетична інформація як педагогічна проблема: монографія. Запоріжжя: 2001. 254 с.
5. Лук А. Н. Эмоции и личность. Москва : Знание, 1982. 175 с.
6. Поплужный В. Л. Эмоциональная культура школьников : метод. пособ. Новгород : Изд-во ГПИ, 1993. 43 с.
7. Потылико Г. П. Культура общения и личность. Киев : Знание, 1984. 32 с.
8. Раппопорт С. Х. Искусство и эмоции. 2-е изд., допол. Москва : Музыка, 1972. 168 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 2000. 712 с.
10. Семке В. Я. Умейте властвовать собой, или беседы о здоровой и больной личности. Новосибирск : Наука, 1991. 347 с.
11. Сухомлинский В. О. Народження громадянина. Київ : Радянський письменник, 1970. 289 с.
12. Толстых В. Воспитание чувств. Москва : Искусство, 1968. 256 с.
13. Февр Л. Бои за историю. Париж, Арманд Колин. 1953. 456 р.
14. Якобсон П. М. Эмоциональная жизнь школьника. Москва : Просвещение, 1966. 291 с.